

Výtvarné umenie - návrh a špecifiká daného sektora s ohľadom na krízu

Materiál pre prvé riadne rokovanie dočasnej pracovnej skupiny pre riešenie následkov vzniknutých šírením ochorenia COVID-19 na území Slovenskej republiky v oblasti kultúry, MK SR dňa 6. apríla 2020

.....
Pavol Kráľ, 5. 4. 2020

1/ Návrh s cieľom umožniť efektívne, jednoduché a rýchle zmiernenie negatívnych dôsledkov mimoriadnych opatrení na oblasť výtvarného umenia (resp. umenia všeobecne)

Finančnú kompenzáciu pre jednotlivcov i subjekty, pôsobiace v oblasti výtvarného umenia, navrhujeme za každý mesiac trvania mimoriadnych opatrení stanoviť vo výške určeného percentuálneho podielu z 1/12 príjmu podľa posledného daňového priznania (resp. z priemerného mesačného príjmu podľa daňových priznaní za posledné 3 roky), zníženého o príspevky od štátu, samosprávy a z fondov (v závislosti od schválenej alternatívy za daný rok resp. za 3 roky).

Zdôvodnenie

a/ Prečo navrhujeme nezapočítavať príjmy z verejných zdrojov: ak predpokladáme, že štát nebude trestať (automatickým a prudkým znížením dotácií) poberateľov dotácií za dôsledky, spôsobené nie ich vinou, ale rozhodnutím štátu,

potom jednotlivci i subjekty budú ohrození/é tým viac, čím menší bol podiel z verejných zdrojov na ich príjmoch: predovšetkým príjmy, ktoré si subjekty i jednotlivci zabezpečovali sami, sú bezprostredne ohrozené v dôsledku rozhodnutia štátu o mimoriadnych opatreniach a môžu klesnúť prakticky takmer na nulu, takže dôsledky môžu byť v najhoršom prípade až likvidačné: preto by mali byť kompenzované práve tieto straty.

b/ Prečo by malo byť riešenie jednoduché: je nepredstaviteľné zvýšiť zaťaženie aktérov kultúry (reálne bojujúcich v týchto týždňoch - a zrejme aj v nasledujúcich mesiacoch - nie vlastnou vinou v podstate o prežitie) akýmkoľvek zložitým systémom žiadania, preukazovania, overovania, zdôvodňovania a vyúčtovania ich žiadostí o kompenzáciu.

Rovnako je nepredstaviteľné zahliť celú štátnu administratívu (od ktorej počas trvania mimoriadnej situácie všetci očakávame predovšetkým zásadné a najmä rýchle riešenia, a po doznení krízy zase rázne opatrenia na prekonanie následkov a čo najrýchlejší návrat do normálnych koľají) zdĺhavým vytváraním, posudzovaním, schvaľovaním komplikovaných systémov každému „na mieru“ a s mnohými výnimkami, ktoré v konečnom dôsledku i pri tých najlepších úmysloch aj tak nezaručia absolútnu objektivitu a primerané podmienky pre každého v kultúrnej sfére, charakteristickej rozdrobenosťou a veľmi rozdielnymi špecifickými podmienkami v jej jednotlivých oblastiach.

c/ Navrhnuté riešenie by ponúklo férovú šancu pre všetkých a celý proces by mohol byť veľmi jednoduchý: kompenzácia by bola nárokovateľná na základe jediného dokladu – daňového priznania, doplneného údajom o celkovej sume prijatých dotácií z verejných zdrojov v danom období.

d/ Daňové priznanie neposkytuje priestor na špekulatívne uplatňovanie si nároku: v prípade pochybností je správnosť údajov ľahko overiteľná (v databáze Daňových úradov) a na rozdiel od neprehľadného a veľmi problematického preukazovania (a následne kontrolovania) skutočnej či len domnejšej utrpanej škody, v daňovom priznaní nikto nemá záujem údaj o príjme zo špekulatívnych dôvodov umelo zvyšovať. Jednoducho a jednoznačne je možné v prípade potreby overiť aj výšku dotácií z verejných zdrojov u ich poskytovateľov, čím by sa vylúčila potreba overovania dokladov u notárov (požadovať overovanie je v danej chvíli v súlade s odporúčaniami vlády problematické až nerealizovateľné).

e/ Komu by mali byť kompenzácie v rámci výtvarného umenia (resp. celej kultúry v prípade zjednotenia systému) určené:

- individuálni umelci v slobodnom povolání alebo tvoriaci popri zamestnaní, SZČO, živnostníci
- nezávislé subjekty (občianske združenia, mimovládne neziskové organizácie, ...)
- subjekty v zriaďovateľskej pôsobnosti štátu alebo samosprávy

f/ Ak by boli zo základu pre výpočet kompenzácie vylúčené dotácie z verejných zdrojov, v zásade by mohol platiť pre všetky 3 uvedené skupiny rovnaký vzorec výpočtu.

g/ Pri individuálnych žiadateľoch by sa mohol uplatniť limit na maximálnu možnú mesačnú výšku kompenzácie (odvodený od minimálnej resp. priemernej mzdy).

Špecifiká sektora výtvarného umenia s ohľadom na krízu.

Dlhodobo poukazujeme na to, že sociálne istoty umelcov sú na Slovensku v porovnaní s ostatnými zárobkovo činnými osobami vo všeobecnosti na nižšej úrovni: ani pred súčasnou mimoriadnou situáciou neboli podmienky pre kultúru dobré a v súčasnosti hrozí ďalšie prudké zhoršenie. Situáciu vo výtvarnom umení možno považovať priam za katastrofálnu, vyžadujúcu neodkladné riešenia.

a/ Analýza vývoja príjmov výtvarných umelcov v období rokov 1991 až 2018.

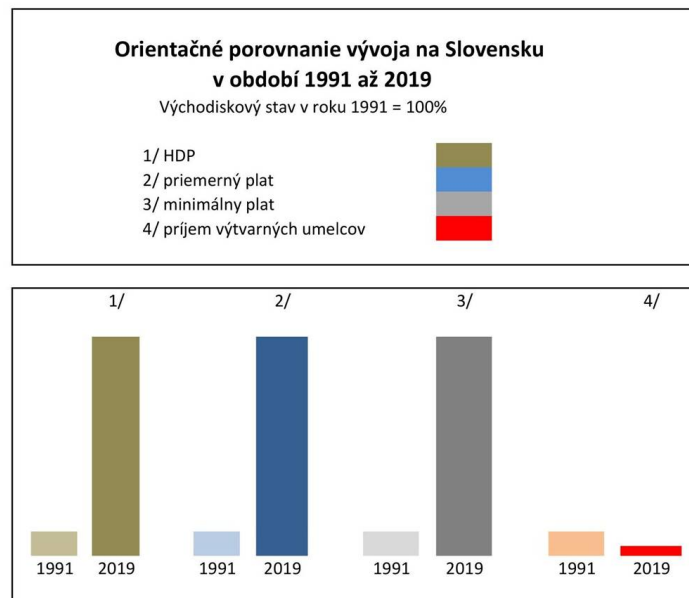
Keďže výtvarní umelci sú zo zákona povinní odvádzať 2% z autorských honorárov brutto na účet Ochranej organizácie autorskej (OOA), celková suma, ktorú uhradili na účet OOA, je nielen preukázateľným, ale zrejme najvýstižnejším a najpresnejším dostupným ukazovateľom zhoršovania sociálnej situácie výtvarných umelcov, a to aj keď zoberieme do úvahy možné odchýlky a štatistické nepresnosti.

Príspevky získané od výtvarných umelcov podľa nariadenia vlády č. 180/1969 Zb. a zákona NR SR č. 13/1993 Z.z. za obdobie od 1.1.1991 do 31.12.2018

Rok	2 % v SK	2% v Eur	% v porovnaní s r. 1991
1991	3 875 901,34	128 656,35	100%
1992	3 914 553,65	129 939,38	101,00
1993	3 126 786,20	103 790,29	80,67
1994	2 192 373,18	72 773,46	56,56
1995	1 931 751,33	64 122,40	49,84
1996	2 068 762,66	68 670,34	53,38
1997	2 118 624,60	70 325,45	54,66
1998	2 066 816,10	68 605,73	53,32
1999	1 745 274,94	57 932,51	45,03
2000	1 780 613,83	59 105,55	45,94
2001	1 775 595,02	58 938,96	45,81
2002	1 831 031,64	60 779,12	47,24
2003	1 908 571,00	63 352,95	49,24
2004	1 899 544,68	63 053,33	49,01
2005	1 555 449,40	51 631,46	40,13
2006	1 767 958,50	58 685,47	45,61
2007	1 883 941,80	62 535,41	48,61
2008	2 152 333,31	71 444,38	55,53
2009	1 571 952,08	52 179,25	40,56
2010	1 589 828,85	52 772,65	41,02
2011	1 291 163,31	42 858,77	33,31
2012	1 425 282,15	47 310,70	36,77
2013	1 659 347,01	55 080,23	42,81
2014	1 543 116,98	51 222,10	39,81
2015	1 419 685,04	47 124,91	36,63
2016	1 539 769,68	51 110,99	39,73
2017	1 498 645,89	49 745,93	38,67
2018	1 547 572,32	51 369,99	39,93

Údaje OOA dokumentujú dlhodobý a permanentný pokles príjmu výtvarných umelcov, ktorý sa pri porovnaní s rokom 1991 už desaťročie pohybuje v intervale 33,31 % až 42,81 %.

Zníženie možností výtvarných umelcov zarobiť si na živobytie svojou tvorivou prácou je ešte zjavnejšie, ak si číslo **33,31 %** porovnáme s diametrálne odlišným vývojom na Slovensku v tom istom období: HDP, minimálna i priemerná mzda stúpili na cca **900 %**:

Rozdiel je tak veľký, že je nepodstatné a bezpredmetné diskutovať o upresnení čísiel, čo sa týka rastu HDP, rastu priemerného či minimálneho príjmu na Slovensku: tieto čísla sú len orientačné, vychádzajú z bežne dostupných údajov (a MF má nepochybne k dispozícii presnejšie údaje).

Analýza preukazuje vytláčanie výtvarných umelcov až na okraj spoločnosti, preukazuje, že **DLHODOBÝ POKLES PRÍJMU VÝTVARNÝCH UMELCOV NIE JE LEN DOMNIENKOU ČI FIKCIOU, JE REÁLNY A KATASTROFÁLNY.**

Dôvodov je viac – vo všeobecnosti najmä podceňovanie významu kultúry a jej nedostatočné financovanie, ale aj chýbajúce zákony, či diskriminácia výtvarného umenia: **na zhoršení sociálneho postavenia výtvarných umelcov sa veľkou mierou podieľa právna úprava, ktorá neumožňuje zahrnúť výdavky na nákup umeleckých diel na zníženie daňového základu.** Základný produkt výtvarných umelcov – umelecké dielo – je tak na základe platných zákonov vylúčený zo štandardných obchodných vzťahov.

Riešenie problému žiadame už 15 rokov. Na základe rozhodnutia Rady vlády pre kultúru sa od augusta 2019 začala touto otázkou zaoberať dočasná pracovná skupina na MK, ktorá dospela k záveru odporučiť predkladateľovi návrhu, aby sa obrátil priamo na ministra financií. Návrh vrátane legislatívneho znenia a podrobného zdôvodnenia je pripravený, ale problém do dnešného dňa doriešený nie je.

b/ Nezávislé subjekty pôsobiace v oblasti výtvarného umenia

Jedným z problémov, ktorý môže následky pandémie výrazne prehĺbiť, je **neadekvátna, nedostatočná podpora „ostrovov pozitívnej deviácie“ v kultúre, čiže nezávislých subjektov, ktoré dlhodobo a preukázateľne vykonávajú systematickú činnosť v kultúre, poskytujú službu verejnosti,**

a to neraz i bezplatne. Môžu sa uchádzať o granty, ale nemajú záruku ani minimálnej podpory, ktorá by im umožnila dlhodobejšie plánovanie projektov a vytváranie adekvátnych podmienok pre aktérov samotných kultúrnych podujatí (ktorí musia väčšinou znášať značnú či celú časť nákladov).

Konkrétny príklad:

Galéria UMEĽKA, národná kultúrna pamiatka, je najstaršia galéria výtvarného umenia na Slovensku (v prevádzke je 94. rok). Napriek svojmu veku stále disponuje s jedným z najkrajších výstavných priestorov na Slovensku. Ročne usporiada cca 20 – 30 výstav. Slúži širokej kultúrnej verejnosti: návštevnosť sa pohybuje na úrovni 15 000 návštevníkov ročne, vstup im umožňuje Galéria zdarma.

Občianske združenie Slovenská výtvarná únia, ktoré Galériu UMEĽKA prevádzkuje, okrem toho organizuje desiatky ďalších podujatí ročne (medzinárodné odborné konferencie, workshopy, odborné poradenstvo pre verejnosť, tlačové konferencie, hudobné vystúpenia, tanečné predstavenia, podujatia v rámci Svetového dňa umenia, Dňa múzeí a galérií, Bielej noci a iné). Ako rešpektovaný partner sa dlhodobo podieľa na vedení niekoľkých medzinárodných asociácií umelcov, kde predkladá návrhy a zapája sa do hľadania riešení spoločných problémov kultúry a umelcov (štatút umelca, právne a sociálne postavenie umelcov, umenie vo verejnom priestore, kampaň Artists Remuneration Right / Právo umelcov na odmenu, Autorské právo, rozpočet EK na kultúru, ...). Do roku 2022 je SVÚ opäť sídlom prezidenta IAA Europe a organizačno-informačným centrom uvedenej najväčšej európskej asociácie profesionálnych umelcov (Office IAA Europe), je sídlom viceprezidenta IAA/AIAP - partnera UNESCO, celosvetovej organizácie profesionálnych výtvarných umelcov (zastrešuje niekoľko stotisíc členov). SVÚ ako jediná na Slovensku vydáva preukazy, ktoré umožňujú profesionálnym výtvarným umelcom bezplatný resp. zľavnený vstup do mnohých významných galérií po celom svete a SVÚ ako jediná vydáva pre umelcov na celom svete medzinárodný zoznam galérií akceptujúcich preukazy IAA, čím poskytuje praktickú službu umelcom a podporuje ich celoživotné vzdelávanie. Dlhodobo, systematicky a aktívne sa zapája do práce takmer všetkých poradných orgánov pre kultúru na Slovensku (vlády, MK, MŠ, MV, KBS, ...), pripravuje analýzy a návrhy na riešenie problémov kultúry na Slovensku.

Udržanie prevádzky a zabezpečenie uvedených aktivít zahŕňa pravidelne uhrádzanie nákladov na energie (elektrická energia, plyn, vodné a stočné), poistenie objektu, daň za nehnuteľnosť, zdravotnú službu (formálnu a pre SVÚ úplne zbytočnú, ale je to povinnosť zo zákona), požiarnu službu, nevyhnutné každoročné náročné opravy a údržbu objektu UMEĽKA z roku 1926 - národnej kultúrnej pamiatky, náklady na materiál a vybavenie pre chod kancelárie zabezpečujúcej servis pre cca 1 000 členov združenia, náklady na služby (celoročná bezpečnostná služba, ekonóm, správca, upratovanie), prevádzkovanie Galérie UMEĽKA (príprava a realizácia výstav a sprievodných podujatí, dozor, hostesky, SBS), mzdové náklady, odvody na zdravotné a sociálne poistenie, propagačnú činnosť (tlač bannerov a plagátov, spravovanie webovej stránky s informáciami a dokumentmi), publikačnú činnosť (vydávanie katalógov a publikácií), medzinárodné aktivity, atď.

Na pokrytie nákladov musí občianske združenie SVÚ zabezpečiť z vlastných zdrojov priemerne cca 11 000 Eur mesačne. Uvedená suma zahŕňa len náklady nad rámec finančných zdrojov získavaných z grantov na jednotlivé projekty, ktoré pokrývajú len malú časť celkových nákladov.

Možnosť zabezpečiť vlastné finančné zdroje na úhradu týchto nákladov sa v dôsledku mimoriadnych opatrení v súvislosti s pandemiou môže znížiť takmer na nulu.

Aká je podpora činnosti občianskeho združenia SVÚ z verejných zdrojov?

Garantovaná žiadna. Pravidelne sa uchádza o granty na jednotlivé projekty i na rekonštrukciu historického objektu a to so striedavým úspechom, ale granty pomáhajú pokryť aspoň časť skutočných nákladov. V období 2014 - 2018 finančné prostriedky z grantov pokryli priemerne 19,89 % z celkových nákladov (najnižší podiel – 11,73 % - dosiahli v roku 2018).

Či je podpora z verejných zdrojov dostatočná (pre subjekt, ktorého cieľom nie je zisk, ale poskytovanie bezplatných služieb kultúrnej verejnosti, služieb umelcom a systematická odborná

práca pri riešení problémov kultúrnej politiky na Slovensku), možno napovie nasledujúci údaj, týkajúci sa prevádzkových nákladov (ktoré prevádzkovateľ z veľkej časti nemôže ovplyvniť a ktorých výšku neovplyvňuje ani to, či je prevádzka z dôvodu vládou prijatých opatrení uzatvorená – napr. daň za nehnuteľnosť, poistenie objektu, zo zákona povinná zdravotná služba, požiarna ochrana, bezpečnostná služba, GDPR, atď):

Na pokrytie svojich prevádzkových nákladov získala Slovenská výtvarná únia z verejných zdrojov (v rámci celkovej sumy pridelených grantov na jednotlivé projekty) za obdobie posledných 15 rokov spolu 2 000 Eur (slovom: dvetisíc Eur, z toho 1000 Eur v roku 2018 a 2019, v roku 2020 už zase nič). Ak si tento údaj porovnáme s priemernými nákladmi (vypočítanými na základe údajov za obdobie 2014 až 2019), **príspevok na prevádzkové náklady pokrýva priemerné celkové náklady na 4,4 dňa z celkove 5 475 dní** (čiže za obdobie posledných 15 rokov; ďalej do minulosti sme už údaje nepreverovali, zrejme budú rovnaké, alebo ešte horšie)...

Záver

Je nevyhnutné počítať s tým, že aj po skončení mimoriadnych opatrení bude – v lepšom prípade - pretrvávajúť celé mesiace, kým sa obnoví záujem verejnosti o kultúru aspoň v pôvodnom rozsahu. V horšom prípade sa môžu negatívne dôsledky prejavovať i niekoľko rokov: môže nastať masívny odklon od živej kultúry (divadlá, koncerty, galérie, kultúrne podujatia v najširšom slova zmysle) k online formám kultúry i „nekultúry“ (vo forme lacnej nenáročnej zábavy, počítačových hier a pod). Preto bude nevyhnutné prehodnotiť celkovú podporu kultúry tak z hľadiska:

- kvalitatívneho (zefektívnenie, zjednodušenie, odbúranie nezmyselnej byrokracie na ktorú dlhodobo veľmi konkrétne a so zdôvodnením poukazujeme, doriešenie chýbajúcich či dokonca roky rozpracovaných zákonov: sponzorský zákon, stavebný zákon, odstránenie diskriminácie výtvarného umenia – zahrnutie nákladov na nákup umeleckých diel medzi položky znižujúce daňový základ, atď),

- kvantitatívneho (zvýšenie výšky výdavkov na kultúru na 1 % HDP, tak ako sa k tomu zaviazala vláda už v roku 2014, pričom ešte vyšší cieľ - 1,8 % HDP - si stanovila už v čase pôsobenia ministra kultúry R. Chmela - pozri Stratégia štátnej kultúrnej politiky MK, r. 2005)

- systematického úsilia o pozitívnu zmenu postoja verejnosti ku kultúre, a to tak v rámci školského výchovno - vzdelávacieho systému, ako i v rámci práce s verejnosťou s využitím médií, s cieľom sprístupniť širšej verejnosti výsledky mnohých analýz, ktoré preukazujú, že kultúra sa na rozvoji spoločnosti „nepriživuje“, ale naopak, prispieva na rozvoj spoločnosti viac ako niektoré priemyselné odvetvia (podiel na tvorbe HDP či pracovných miest atď) a má nezanedbateľný význam i z hľadiska formovania postojov, kultivovania vzájomných vzťahov či zvyšovania celkovej kvality života.

Poznámka:

K téme sme sa vyjadrili aj mene Slovenskej koalície pre kultúrnu diverzitu (dokument *Niekoľko myšlienok k otázke, ako ďalej* zo dňa 2.4.2020).